

Základní kompendium přístupu k půdě pro zemědělce a vlastníky

Z cyklu LAND FOR FARMING, SOIL FOR LIFE

Ukázka půdní struktury během realizace rýčové zkoušky na farmě Bemagro © Nadace Pro půdu

Krátké slovo k publikaci

Kompendium pro zemědělce a vlastníky vzniklo jako součást národních vzdělávacích materiálů pro cyklus „Land for farming, Soil for Life“, mmj. s cílem být představeno na setkání Symposium Živé zemědělství v Praze 25. června 2021. Podnět k uspořádání symposia zahrnuje i snahu umožnit setkání a diskuzi aktivních lidí z odborné i laické veřejnosti usilující o změnu hospodaření s půdou, nakládání s potravinami i zemědělství jako takového. Právě i prostřednictvím bližší debaty na téma samotného přístupu k půdě, agroekologie a městského zemědělství. To vše jako završení spolupráce v projektu - [*Erasmus + Strategic Partnership "Setting up a Learning Platform for Farmers' Access to Land", 2018-2021*](#).

Access to Land Network spojuje rozličné neziskové organizace napříč Evropou z toho důvodu, aby vzájemně mohly sdílet zkušenosti a nápady, jak společně posílit povědomí široké veřejnosti o problematice přístupu k půdě pro agroekologické zemědělce a novou generaci zemědělců.

Síť byla založena v roce 2012 a funguje jako neformální platforma pro již téměř 20 organizací. Jejím hlavním posláním je spojit existující organizace, které se věnují podpoře přístupu k půdě a podporovat vznik nových organizací v dalších evropských zemích.

Autoři - editoři:

Alena Wranová a Jan Valeška (asociace AMPI)

Poděkování:

Patří především Marii Floriánové a Václavu Izákovi z Nadace Partnerství. Dále dlouholetému blízkému partnerovi v přístupu k půdě, kterým je celá správní i dozorčí rada Nadace Pro půdu. Inspirativnímu půdnímu mikrobiologovi, pedagogovi a obránci žížal Jaroslavu Záhorovi. A také našim skvělým kolegyním Ladě Jakubíkové a Pavle Vachové, které se věnují městskému zemědělství přímo v Jinonicích na Poli U Sv. Prokopa. Samozřejmě nestorce celého tématu přístupu k půdě v AMPI – Vraťce Janovské a pomalu již dvornímu fotografovi AMPI Martinovi Matějovi.

Webové stránky: www.asociaceampi.cz

Publikace byla vydána: v červnu 2021

Podpořili nás:

Erasmus+

nadace
partnerství
| LIDÉ A PŘÍRODA

Za obsah sdělení odpovídají výlučně autoři. Sdělení nereprezentují názory donorů a donoři neodpovídají za použití informací, jež jsou obsahem výstupů.

Obsah

OBSAH	2
ÚVOD.....	3
PŮDA JE ŽIVÝ EKOSYSTÉM	3
KOMPENDIUM PRO VLASTNÍKY	5
ZÁSADY Z POHLEDU NADACE PARTNERSTVÍ	5
KDE ZAČÍT Z POHLEDU VLASTNÍKA	7
CO PODSTATNÉHO LZE PODNIKNOT PŘÍMO V TERÉNU	9
JE ZAPOTŘEBÍ UDĚLAT ZMĚNU	10
CO KDYŽ CHCETE ČI NAOPAK NEHCETE HOSPODAŘIT	13
KOMPENDIUM PRO NÁJEMCE/UŽIVATELE/ZEMĚDĚLCE.....	16
ZÁSADY Z POHLEDU NADACE PRO PŮDU	16
PŮDA JAKO ŽIVÝ ORGANISMUS	16
CELOSTNÍ PÉČE O PŮDU	17
PAMATUJME NA PÉČI O KRAJINU.....	18
FENOMÉN MĚSTSKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ.....	19
ZÁVĚR	21

Úvod

V České republice se k tématu přístupu k půdě vracíme vždy v několika vlnách zájmu. Akademičtí odborníci často zmiňují, že díky zdejší specifické držbě půdy a velkému počtu vlastnických vztahů z řad fyzických osob (veřejnosti) a nepoměrně nižšímu zastoupení uživatelů, není vždy snadné najít základní motivace těch, kdo půdu pronajímají i těch, kdo o půdu pečují. Zmiňován je příměr, že o vlastní majetek – například automobil, má obyvatel naší malé země tendenci pečovat s větším osobním zapálením než například o automobil z půjčovny. Je tomu skutečně tak, jak jsme si navykli slýchat od odborníků, médií, ale i mnoha hlasů široké veřejnosti?

V Asociaci místních potravinových iniciativ se nechceme soustředit na tyto vědecké hypotézy a detailní zkoumání české společnosti, ale společně s našimi partnery chceme poukázat na samotnou podstatu přístupu k půdě a nakládání s ní. Jednak s ohledem na skutečnost, že jsme neformálním členem společně s Nadací Pro půdu v evropské síti Access to Land sdružující okolo dvaceti organizací napříč Evropou. V druhé řadě věříme, že jsou kolem nás stále lidé z okruhu zemědělců (včetně těch začínajících, jejichž počet v poslední době narůstá), ale i vlastníků (v rolích nájemců, často i dlouholetých), kterým není osud a nakládání s půdou lhostejný. V žádném případě se nechceme chlubit patentem na rozum a dlouholetými vlastními hospodářskými zkušenostmi (neboť nám jich stále dostatek chybí), které by se bohatě promítaly do nakládání s půdou, ale chceme sdílet zajímavé názory a informace, se kterými jsme se na naší cestě k půdě přímo potkali a zaujali nás.

Půda je živý ekosystém

Nelze než nesouhlasit s obdivuhodným osobním zaujetím pro půdu v osobě mnoha inspirativních pedologů. Na začátek zmíníme pedagogického pracovníka MENDELU Jaroslava Záhoru, jehož přednášky mohou mnohdy vyžadovat nad rámec k pochopení celého uchopení jím smýšlené podstaty i hodně studia odborných materiálů. Ovšem jeho osobní vzkaz o půdě skvěle vystihuje podstatu tématu skutečné téměř pro všechny čtenáře. Dovolíme si ho tedy sdílet.

Pozvolna se měnící prostředí kolem nás, zejména současné kořistnické způsoby zemědělského hospodaření bezprecedentně mění i prostředí půdní. Pomalu, nepozorovaně, zpočátku jen během mimořádných shod okolností se umírající půda zbavuje nevyužitých látek určených původně pro výživu a ochranu pěstovaných plodin průsakem do podzemí. Především se jedná o formy dusíku, zejména dusičnany, které jsou v půdním prostředí extrémně pohyblivé. Každý zemědělec je dnes ekonomicky nucen k masívní, nadbytečné aplikaci syntetického dusíku, neboť bez ní by produkce plodin byla o mnoho nižší, často i méně než poloviční. Neméně nebezpečnými jsou průsaky a stoky pesticidů v půdě s klesajícím množstvím půdních organismů, jejichž aktivity by jinak pomáhaly pesticidy odbourávat.

Zastánci průmyslového zemědělství přesvědčili sebe, zemědělce, politiky a spotřebitele mýtem, že: "Průmyslové zemědělství je jediný způsob, jak nakrmit svět." Takový přístup k zemědělství musí být zaštitěn politickými rozhodnutími a argumenty o nevyhnutelnosti a efektivitě. Ani jedno není

pravdou. Model průmyslového zemědělství není ani efektivní, ani nepředstavuje špičku moderního zemědělství. V roce 1940 bylo vyrobeno 2,3 kalorií v potravinách na jednu kalorii použitých fosilních paliv, zatímco industrializací našich zemědělských a potravních systémů získáme nyní jednu kalorii potravin na každých 10 kalorií spotřebovaných fosilních paliv, což představuje 23x nižší efektivitu. Závislost na dostupných energetických a chemických vstupech nás odnaučila zemědělsky hospodařit. Zadělala nám navíc na obtížně řešitelný socioekonomický hlavolam, kdy je mnoho našich zemědělců včetně rodinných příslušníků zatíženo obrovskými úvěry splatitelnými pouze při zachování současného zemědělského scénáře. Odpůrci průmyslového zemědělství obvykle tvrdí, že je to systém trvale neudržitelný.

Objektivně vzato mají k dispozici málo přesvědčivých a snadno srozumitelných argumentů pro obhajobu zemědělství s absencí agrochemických vstupů. Kdyby tomu tak nebylo, byl by systém degradující zemědělství na fabriku se vstupy (pesticidy a průmyslová hnojiva) a výstupy (plodiny) již dávno neobhajitelný. Pěstované plodiny však v průmyslovém zemědělství přinášejí stále pozoruhodné výnosy. V roli stážístů přihlížíme s větší či menší nelibostí tomu, jak nás agrochemická lobby žene zvyšující se rychlostí do boje s budoucností lidského druhu, která je podmíněna živou a úrodnou půdou. A půda si na nastoupené cestě k „hydroponizaci“ naříkat neumí. Zhroucená vnitřní struktura půdy a pokles aktivit živých organismů na jednotky procent nepatří mezi přesvědčivé a snadno srozumitelné argumenty zastánců biologické podstaty zemědělství. Za „pokrok“ se platí a nikdo se přece nechce vrátit do jeskyní, zaznívá mnohohlasně. Navíc, vynechání dávky průmyslového dusíkatého hnojiva do zmrzačené půdy, přizpůsobené pravidelným dávkám agrochemikálií, poskytuje argumenty zastáncům vstupů průmyslových hnojiv a pesticidů dramatickým poklesem výnosu.

Studenti Farmářské školy se dozvídají, jak pěstuje ekologicky zeleninu farma Lukava © Martin Matěj

A tak čekáme na prozření, na podnět, který přijde patrně ze strany vodohospodářů ve chvíli, kdy se množství nitrátů a pesticidů zvýší nad kritickou mez a kdy ze „suroviny“, tedy z prosakující vody, nebude možno „vyrobit“ pitnou vodu. Šedesátiletá aplikace syntetického dusíku pozměnila fyzikální vlastnosti půdy, která nyní přijímá pouze zlomek dešťových srážek v porovnání s minulostí. Nedostatečné množství vsáknutých srážek ohrožuje krajinu erozí a následně nedovolí rostlinám ochlazovat krajinu. Střed Evropy se rozehřívá a bariéra stoupajícího teplého vzduchu má jednak velkou kapacitu přeměnit skupenství vody ve vzduchu nasyceném vodou, který se k nám nasouvá od moří, a jednak mění chod srážek ve větším zeměpisném měřítku. Budeme-li chtít zpomalit proces oteplování a vysušování krajiny, měli bychom přimět zemědělce ke kvalitě produkce, nikoliv ke kvantitě. Zemědělců je u nás koneckonců relativně málo a vytvořit pro takto malou a společensky nesmírně významnou skupinu ekonomicky únosné prostředí s povolenými vstupy dusíku přes mikroorganismy, přes fixátory dusíku, žijící na kořenech bobovitých rostlin je nejlacinější cestou nápravy.

Všichni to ví, nebo alespoň tuší, že úrodná, tj. živá půda je alternativou umělé, tj. agrochemicky podporované výživy v polomrtvé hmotě, která byla dříve půdou úrodnou. Dokonce i průmyslové dusíkaté hnojivo je pro rostliny přijatelné pouze v půdním roztoku. A pokud se půda vysušuje, nevyužitý minerální dusík zvýší koncentraci v půdním roztoku tak, že rostlina není schopna přijmout vodu a usychá. U člověka je to podobné, má-li člověk žízeň, podáme mu vodu, nikoliv roztok minerálních solí. Přichází čas říci nahlas, že nemusíme přes bolavou krajinu řešit rentabilitu agrochemických koncernů.

Budeme-li tedy vážně chtít zpomalit proces oteplování a vysušování krajiny, musíme se alespoň na dohodnutou dobu vyvarovat aplikace průmyslových dusíkatých hnojiv, která ničí fyzikální strukturu půdy, drasticky omezuje počty a aktivity půdních organismů, krajina se vysušuje a v důsledku přehřívá. Nejsme zemí omývanou a tím i ochlazovanou mořem. Naši krajinu může ochladit jen pravidelný vsakující se déšť. Nebude-li pršet, nezachrání nás nově budované přehrady, ani jiná technická opatření.

KOMPENDIUM pro VLASTNÍKY

Zásady z pohledu Nadace Partnerství

Přes sedmdesát procent plochy zemědělské půdy je dnes pronajímáno. Což znamená, že na ní hospodaří někdo jiný než její vlastník. Říká se, že z cizího krev neteče, a řada velkých zemědělců jako by se toho držela. Extrémně velké půdní celky oseté monokulturami urychlují vodní a větrnou erozi, způsobují úbytek ornice a ztrátu humusu. Utužené podorničí, vysoká spotřeba průmyslových hnojiv a pesticidů, to vše vede ke ztrátě schopnosti zemědělské půdy zadržovat vodu a přispívá k jejímu chemickému znečištění. Společným jmenovatelem všech těchto problémů je necitlivé velkoplošné obhospodařování půdy.

Uplynulá desetiletí nás přesvědčila o tom, že ani desítky studií, koncepcí, adaptačních plánů a strategií samy o sobě zásadní ozdravení naší krajiny nepřinesou. Je třeba vrátit se na zem, k naší těžce zkoušené půdě.

A proč by vás, jako vlastníka půdy mělo zajímat, co se s vaším pozemkem děje?

Protože necitlivým obděláváním půda ztrácí na hodnotě. Nejen na hodnotě přírodní, ale i finanční. Půda je v současném právním řádu nemovitost, stejně jako např. byt. Stěží si lze představit situaci, kdy vlastním byt a vlastně ani nevím přesně kde, nezajímá mě, jak se nájemce k mému majetku chová a v jakém stavu mně byt jednou vrátí, a spokojím se s tím, že posílá nájemné. Podobnost s bytem navíc končí ve chvíli, kdy si uvědomíme, že ta nejcennější vlastnost půdy – její úrodnost – závisí na miliardách živých mikroorganismů, o které je nutno pečovat dlouhodobě. Na rozdíl od bytu se nemůžeme rozhodnout pro sebenákladnější „celkovou rekonstrukci“. Získat zpět úrodnost půdy je otázkou několika desetiletí, přičemž některé změny jsou nevratné. Na tom, jak o váš majetek v podobě půdy průběžně pečováno, skutečně záleží.

Průměrná výměra, kterou vlastní jedna fyzická osoba (či manželé), je 1 hektar. Často se ale jedná jen o pár desítek metrů čtverečních a někdo možná váhá, jestli i takové drobečky má vůbec smysl řešit. Má! I když je pozemek ztracen uprostřed lánu – a možná právě proto. Vlastník pozemku má nejvyšší možné právo ovlivnit, jak bude s jeho půdou nakládáno. A nakládání s půdou jednoho drobného vlastníka potom v praxi ovlivní i hospodaření na půdě, která se nachází v blízkosti.

V České republice je 3,2 miliónu vlastníků zemědělské půdy, fyzické osoby vlastní 76 % z celkové výměry zemědělské půdy v ČR. V praxi to znamená, že téměř každý třetí občan ČR má v kapse kousíček onoho pomyslného klíče ke zdravější krajině. Zbývá jediné – odvaha ho použít.

<http://www.svazvlastnikupudy.cz/cs/aktuality/v-ceske-republice-ubyva-drobnych-vlastniku-pudy.html>

Ukázka přístupu k orbě na farmě Slunce dubem pro studenty Farmářské školy © Martin Matěj

Kde začít z pohledu vlastníka

Jste skutečně vlastníkem půdy?

Ujistěte se, co skutečně vlastníte. Základním nástrojem je veřejně dostupný online přístup do katastru nemovitostí (po dílčí registraci <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/>), list vlastnictví (LV) vám potom poskytne úplný přehled o všech vámi vlastněných pozemcích v daném katastrálním území. Číslo svého LV zjistíte, pokud v daném katastrálním území vlastníte jakoukoliv jinou nemovitost, o které víte (např. rodinný dům). Funkce sloučení katastrální mapy a ortofotomapy (satelitního snímku) vám usnadní orientaci v terénu.

Domníváte se, že jste vlastníkem pozemků, ale nevíte vůbec nic dalšího?

I zde existuje řešení. Navštivte osobně kteroukoliv pobočku katastrálního úřadu (<https://www.cuzk.cz/Urady/Katastralni-urady/Katastralni-urady.aspx>), kde vám po prokázání totožnosti (občanským průkazem) zhotoví úplný přehled všech vámi vlastněných nemovitostí v celé ČR.

Jak poznáte, že je o půdu pečováno dobře?

Naváhejte. Zajedťte se podívat, jak pozemek vypadá a co se na něm pěstuje. Ptejte se u zemědělce, který má pozemek v užívání, co v posledních letech pěstoval, kolik aplikoval pesticidů, kdy bylo provedeno hnojení statkovými hnojivy atd. Všechny tyto informace je zemědělec povinen dlouhodobě evidovat.

Ujistěte se, že na vaší půdě nejsou patrné **známky větrné či vodní eroze**. A dokonce nejen jako vlastníci, můžete sledovat a nahlásit pověřeným pracovníkům Státního pozemkového úřadu konkrétní erozní události (jejich seznam najdete na <https://me.vumop.cz/editors/all/>), kteří erozní událost na místě prověří a zaevidují. V případě splnění příslušných podmínek erozní události (podrobně na <https://me.vumop.cz/docs/metodika.pdf>) může dojít k přeřazení pozemku do vyššího stupně ochrany v rámci elektronické evidence LPIS. Nově jsou tyto informace předávány i zástupcům příslušných samospráv, tedy obcím, v jejichž katastru k erozní události došlo.

Můžete si nechat zpracovat **rozběr půdy**, na základě, kterého zjistíte, v jakém stavu se aktuálně vaše půda nachází. Cenné informace o této možnosti najdete v následujících dvou odkazech: http://www.farmy.cz/dokumenty/metodika_pudniho_pruzkumu.pdf a samozřejmě ani knihovna Výzkumného ústavu meliorací a ochrany půd (VÚMOP) nesmí být opomenuta: <https://knihovna.vumop.cz/documents/1144>. Pro základní stanovení kvality půdy lze využít „agrochemický rozběr půdy“. Podle aktuálního ceníku VÚMOP se jeho cena pohybuje v řádu stovek korun.

Kde lze získat informace k aktuálnímu stavu půdy?

Informace o kvalitě zemědělské půdy jsou evidovány také v neveřejné části **evidence půdy LPIS**. Kde se ovšem k údajům dostane pouze zemědělec, který na této půdě hospodář. Zde jsou obsaženy údaje z činnosti jak orgánů ochrany zemědělského půdního fondu, tak ÚKZÚZ (Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský). Monitoring probíhá v pravidelných intervalech, agrochemické zkoušení půd se provádí každých šest let. Výsledky agrochemického zkoušení a monitoringu půd poskytuje ÚKZÚZ na základě žádosti i vlastníkově pozemku. Formulář žádosti o předání výsledků najdete volně dostupný k dispozici na webovém odkazu ústavu:

<http://eagri.cz/public/web/ukzuz/portal/formulare-ke-stazeni/hnojiva-a-puda/predani-vysledku-1.html>. Správní poplatek se odvíjí od počtu stran předávané zprávy.

Kde lze hledat legislativní oporu?

Od toho je zde zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu ukládá povinnost zachovávat kvalitu půdy tak, aby nebyla znečišťována nad přípustnou mez. Konkrétní limitní hodnot rizikových prvků a látek, které sledují kontrolní orgány, jsou obsaženy ve vyhlášce č. 13/1994 Sb. a č. 153/2016 Sb.

Kvalitu půdy kontroluje Česká inspekce životního prostředí (ČIŽP), ale také obecní úřady obcí s rozšířenou působností (podle § 15 písm. d) zákona o ochraně ZPF). ÚKZÚZ pak provádí kontrolu v souvislosti s používáním hnojiv a dalších látek (např. kalů a sedimentů). Za účelem zajištění bezpečnosti vstupů a podmínek produkce potravin a krmiv se pak provádí agrochemické zkoušení půd a monitoring zemědělských půd podle zákona č. 156/1998 Sb., o hnojivech.

Jeden ze základů půdní praxe budoucích ekologických zemědělců – rýčová zkouška © Martin Matěj

Co podstatného lze podniknout přímo v terénu

Úrodná půda je ta s optimálním obsahem kvalitního humusu, s bohatou mikrobiální činností, s dobrou, drobtovitou strukturou. Taková půda, která je tmavá díky přítomnosti humusu a voní díky přítomnosti aktinomycet a dalších organismů, je nejlepším předpokladem pro zdravý růst rostlin.

Pro **průběžné zjišťování stavu půdy** doporučujeme vyzkoušet některé metody, z nichž ty nejzákladnější najdete i v doprovodném Pracovním sešitě:

- průběžně věnovat pozornost senzorickému (smyslovému) posuzování půdy: rozemnout půdu, podívat se na drobtovitost struktury, barvu, přítomnost hrud, přivonět;
- provádět rýčovou zkoušku, při níž se ověřuje struktura půdy, prokořenění (směřují kořínky přímo dolů, nebo jsou nuceny uhýbat a krouží se, jedná se o jasnou známku utužení), zda je patrná přítomnost žíhal, přítomnost utužení atd.;
- vykopat půdní sondu: což umožní poznat půdu do větší hloubky než rýčová zkouška;
- sledovat růst rostlin, jejich barvu, poruchy apod. (půdoznalec F. Sekera: „Rostlina mluví!“);
- sledovat výskyt louží na poli po dešti a podmáčených míst (signalizace utužení);
- sledovat charakter porostu – je vyrovnaný, nebo jsou v něm rozdíly v barvě, ve výšce – se může opět jednat o podmáčené místo atd.;
- sledovat výskyt doprovodných rostlin (plevelů) – např. pcháč oset upozorňuje na utužení;
- sledovat výskyt škůdců – např. listopas čárkovaný se v porostech jetele (hrachu, bobu, vikve, vojtěšky a dalších) projevuje zoubkovaným okusem okrajů lístků, velkým problémem je to, že jeho larvy se živí hlízkami na kořincích plodin;
- zajistit laboratorní zjištění obsahu humusu v půdě.

Detailněji se k některým postupům dostaneme následně v kapitole pro hospodařící zemědělce/nájemce.

Příklad dobré praxe přímo z pole – Nadace Pro půdu

Společný zájem o sdílení zkušeností z mapování stavu půdy svedl dohromady v rámci spolupráce s Nadací Pro půdu nejdříve Jana Vopravila z Výzkumného ústavu meliorací a ochrany půd, kterého na základě předchozí spolupráce i nad tématem pachtovních smluv pro šetnější nakládání s půdou přivedla Alenka Malíková. Všechny tři stávající nadační farmy participují společně na rýčové zkoušce a průběžném zjišťování stavu půdy. Tým odborníků rozšířil i Jaroslav Záhora z MENDELU, který představil testování na základě 6 půdních indikátorů přímo na polích farmy Bemagro. Detailní monitoring pro postupné šetření a lepší vzájemné ladění péče o pronajímané/spravované pozemky budou majitelé Bemagra a zástupci nadace nyní řešit i s nováčkem v oblasti poradenství pro ekologické zemědělství – Czech Organics (www.czechorganics.com) z Velkých Hostěrádek. Nejen konvenční pole si zaslouží řádnou péči, respekt i bedlivé sledování, co se na něm děje.

Je zapotřebí udělat změnu

Jako vlastník jste dospěli na základě výše zmíněných možných zjištění do stádia, že je zapotřebí udělat významnou změnu. Co podniknout dál? Dá se v zásadě postupovat podle třech možných podmínek.

1. Úprava smluvních podmínek

Začněte tím, že si dohledejte smlouvy či jiné podklady, na základě kterých je pozemek užíván zemědělcem neboli propachtován (pacht je zjednodušeně obdoba nájmu, která však pachtýři – uživateli umožňuje si z předmětu užívání ponechat i výnosy, termín je používán zejména v souvislosti se zemědělskou půdou) a zjistěte, jak je ve smlouvě ošetřeno zachování kvality půdy. Nejste-li spokojeni s podmínkami vaší smlouvy se zemědělcem, vyjasněte si svoje představy a kontaktujte ho přímo. **Pokuste se provést změny formou dohody smluvních stran.** Jedná se o zdaleka nejjednodušší způsob, kdy lze provést změny bez ohledu na výpovědní doby a zákonné důvody.

Nedaří-li se vám dohodnout, můžete k vyjednání lepších smluvních podmínek využít pomoc mediátora (mediatori.justice.cz). Nedaří-li se dospět k dohodě, přichází na řadu **ukončení smluvního vztahu**. Zjistěte si, na jakou dobu je uzavřena vaše smlouva. Řada zemědělských dotací je vázána na pětileté období, většina smluv je proto koncipována dobu určitou v délce 5 let. Pokud se doba smluvního ujednání nebo ujednaná výpovědní doba (za předpokladu, že výpověď již byla dána), blíží ke konci, máte jedinečnou příležitost jednat o nových smluvních podmínkách. Není-li ujednána doba trvání smlouvy a není-li výpovědní doba uvedena vůbec, potom jde o smlouvu na dobu neurčitou, a výpovědní doba činí ze zákona 12 měsíců (tato doba musí ovšem uplynout ke konci hospodářského roku, tj. před 30. zářím, v praxi je tudíž zpravidla delší).

Ukončení řádné nastává v případě, není-li důvod k ukončení smluvního vztahu bez výpovědní doby, je nutné počkat, až uplyne doba, na kterou byl smluvní vztah sjednán (u smluv na dobu určitou bez ujednaných výpovědních důvodů a výpovědní doby), nebo dát výpověď z pachtu a počkat, až uplyne výpovědní doba. Má-li pacht skončit uplynutím doby (nikoliv výpovědí), je nutné dát v přiměřené době předem najevo, že smluvní vztah skončí, nebo nejpozději do 1 měsíce od uplynutí doby pachtu vyzvat pachtýře k vyklizení a vrácení pozemku. Má-li pacht skončit uplynutím výpovědní doby, je nutné výpověď za účelem ukončení smlouvy prokazatelně doručit zemědělci (např. formou doporučeného dopisu). Obsahem výpovědi musí být: označení adresáta, specifikace, co se vypovídá (o jaký pozemek a pachtovní vztah se jedná), informace, že se vypovídá a podpis propachtovatele. Doručit výpověď pachtýři je nutné tak, aby výpovědní doba uplynula koncem pachtovního roku, který je v případě zemědělských pachtů (neujednají-li si strany ve smlouvě jinak) období 1. 10. – 30. 9. následujícího roku. Je tedy dobré smlouvy vypovídat nejpozději v září, neboť běžná výpovědní doba je dvanáct měsíců nebo je počítána na roky. Výpovědní doba začíná běžet v okamžiku doručení výpovědi pachtýři. Uplynutím výpovědní doby smluvní vztah končí.

Ukončení bez výpovědní doby (tzv. mimořádné) nastává ve chvíli, kdy například byly nad rámec zákona (občanský zákoník) ujednány další výpovědní důvody, příp. důvody pro odstoupení od smlouvy. Pokud jsou zde tedy porušovány závazky vyplývající ze smlouvy (nebo zákon), lze při splnění zákonem stanovených požadavků (formální, obsahové) vypovědět

smlouvu bez výpovědní doby. Jedná se potom o výpověď bez výpovědní doby (okamžitá výpověď), nebo odstoupení od smlouvy.

Můžete se setkat i s **odstoupením od smlouvy**, které je spíše výjimečné, ale každopádně je použití tohoto postupu potom vhodné konzultovat s právníkem. Okamžitou výpověď je možné použít tam, kde to umožňuje zákon, nebo smlouva. Obecnými zákonnými důvody pro ukončení pachtu bez výpovědní doby je například propachtování pozemku jinému zemědělci, změna způsobu užívání pozemku bez vašeho souhlasu, či porušování povinností zvláště závažným způsobem, které způsobí značnou újmu druhé straně. Okamžitá výpověď musí být prokazatelně doručena pachtýři (účinky nastávají doručením, v tu chvíli končí smluvní vztah) a musí obsahovat: označení adresáta, co se vypovídá a že se vypovídá, a také proč (musí být uvedeny důvody s odkazem na smlouvu nebo občanský zákoník, včetně popisu faktických skutkových okolností), podpis propachtovatele.

V případě významných úprav pachtovních smluv nastává opětovné nastavení již nových smluvních podmínek. Při **nastavování nových podmínek** můžete do smlouvy vložit cokoliv, co není v rozporu se zákonem, nebo dobrými mravy. Lze vložit např. taxativní výčet povinností nebo zakázaných činností. Vždy je vhodné uvést také generální (obecnější) výrazy, např. „chovat se v souladu s povinnostmi, zejména...“

Také je dobré se inspirovat již ověřenými kvalitními **vzory smluv**. Co nevidět bude již k dispozici i generátor pachtovních smluv na webu <https://www.ziva-puda.cz/>. Do té doby jsou k nahlédnutí obecné vzory pachtovních smluv například na obsáhlém webu Farmy, kde je veřejně vzor: http://www.farmy.cz/dokumenty/PACHTOVNI-SMLOUVA-vzor-2016-FARMY_CZ.pdf. Každopádně nezapomínejte, že je vždy zapotřebí smlouvy přizpůsobit aktuálním podmínkám a požadavkům smluvních stran, tedy nelze opomenout specifika konkrétní pozemkové právní situace.

Přímo na stránkách Ministerstva zemědělství jsou definovány **standardy DZES**: Dobrého zemědělského a environmentálního stavu půdy, které lze považovat za jakési minimum, které by měl vlastník smluvně požadovat (<http://eagri.cz/public/web/mze/dotace/kontroly-podminenosti-cross-compliance/dobry-zemedelsky-a-environmentalni-stav/?fullArticle=1>).

Někteří odborníci či organizaci i třeba církve si pro svoje vlastní potřeby nechávají vytvářet vlastní standardy často vycházející z DZES, ale i třeba nadstandardy, který vychází z požadavků hospodaření v ekologickém režimu dle tuzemských zvyklostí. Na kontrolu takového způsobu hospodaření existují přímo určené organizace (<https://pro-bio.cz/>).

Požadování konkrétních podmínek pro užívání svého pozemku může v praxi znamenat, že v obdobném režimu bude obhospodařován celý půdní blok. Šance se ještě zvýší, pokud se vlastníci dokáží sjednotit – např. formou sdružení vlastníků, nebo jen neformální dohodou na podmínkách, ze kterých nechtějí ustoupit. Je proto důležité nezapomínat ani dohled nad jejich dodržováním. Veškeré smluvní ujednání je bezzubé, pokud nebude kontrolovatelné. Teoreticky je možné na základě půdního rozboru zkontrolovat stav půdy na začátku užívání a po několika letech kontrolu opakovat.

Nezapomínejte ani na skutečnost, že všechny provedené operace je zemědělec povinen dlouhodobě evidovat (např. v agronomickém deníku). I právo nahlížet do této evidence lze ve

smlouvě ošetřit. Většina velkých zemědělců si nechává každoročně zpracovávat vlastní rozbor půdy. I o tyto údaje se můžete pokusit (např. prostřednictvím sdružení vlastníků) požádat.

Možná jste se již setkali s běžnou praxí, kdy zemědělci (v právní terminologii pachtýři) rozesílají vlastní návrhy smluv, ve kterých „to tzv. zkouší“. Součástí takových smluv může být 10letá **výpovědní lhůta, předkupní právo, souhlas s podpachtem** apod. Až pokud se vlastník ozve, jsou připraveni jít daleko od původních požadavků, jen aby jim jeden kousíček lánu „nevypadnul“ z jimi obhospodařovaných bloků. Součástí návrhu smlouvy může být předkupní právo k pozemkům, někdy i s věcněprávními účinky (zapsané do katastru nemovitostí). Jedná se o povinnost nabídnout půdu vždy napřed předkupníkovi (tedy zemědělcovi, který s vámi smlouvu uzavírá) v případě, že byste se rozhodli půdu prodat. Vždy pečlivě zvažte, zda vůbec chcete předkupní právo ke svým pozemkům komukoliv poskytnout. Více informací k otázkám spojeným s prodejem půdy najdete zde <http://www.farmy.cz/otazky/>. Pozor i na „souhlas k podpachtu“, který může být ve smlouvě taky uveden. V minulosti byly běžné vzájemné výměny pozemků mezi zemědělskými podniky (pachtýři). V současné době vyplývá přímo z občanského zákoníku, že k podpachtu je třeba výslovného souhlasu vlastníka pozemku.

2. Ukončení smluvního vztahu se zemědělcem a hledání nového

Pokud jste se skutečně rozhodli ukončit dosavadní smluvní vztah se zemědělcem, ale nemáte v úmyslu sami pozemek využívat, je na místě hledat nového hospodáře.

Při hledání nového hospodáře vám může pomoci elektronický registr půdy LPIS (<http://eagri.cz/public/web/mze/farmar/LPIS/>). Zde najdete informace o tom, kdo hospodáří na pozemcích ve vašem okolí (včetně informace, v jakém režimu hospodáří – konvenční zemědělství, biozemědělství atd.), a můžete si vytipovat komu půdu nově nabídnout. O možnostech registru LPIS se dočtete zde <http://www.farmy.cz/lpis/>. Dále vám může při shánění nového zemědělce pomoci i Asociace soukromého zemědělství (www.asz.cz), která vede databázi soukromých zemědělců. Chcete-li nabídnout půdu ekologickému zemědělci, zaregistrujte se do databáze Nadace Pro půdu, jejímž cílem je propojovat vlastníky pozemků se zájemci o ekologické hospodaření (<https://nadacepropodu.cz/chci-hospodarit/>) anebo do databáze Nadace Partnerství (<https://www.ziva-puda.cz/Hledam-pachtyre>). Nabídnout půdu můžete nejen k zemědělskému využití, ale i k vytváření krajinných prvků. Blíže je téma popsáno v následujících kapitolách.

3. Ukončení smluvního vztahu se zemědělcem a převzetí pozemku do vlastní péče

V případě, že se rozhodnete převzít pozemek do vlastní péče, hledejte v první řadě odpověď na otázku, zda je pozemek přístupný, tedy existuje-li k němu přístupová komunikace. V ideálním případě je váš pozemek fyzicky přístupný a zároveň je tato cesta zakreslena v katastrální mapě. Může ovšem nastat situace, kdy cesta je zakreslena, ale fyzicky neexistuje. V případě, že v katastru byly provedeny pozemkové úpravy (komplexní nebo jednoduché), máte nárok na bezplatné zaměření vašich pozemků, včetně přístupové cesty (každý si jej může nechat 1x v terénu vytyčit). Přístupová cesta je zpravidla v případě komplexních pozemkových úprav (KPÚ) součástí tzv. plánu společných zařízení, v opačném případě je ovšem potřeba počítat s tím, že i údržba této cesty bude na vás.

Co když chcete či naopak nechcete hospodařit

Chcete začít hospodařit

Co můžeme vřele doporučit, je vyzkoušet si skutečný život na farmě skutečně se vším všudy na vlastní kůži přímo v centru faremního dění. Nejlehčí forma závazku i zapálení z vší strany bude vyžadovaná na farmách zapojených i do mezinárodní sítě WWOOF. Na českou sekci narazíte přímo na: <https://wwoof.cz/>. Přihlásit se ovšem lze i do programu inkubačních farem (<http://asociaceampi.cz/inkubacni-farmy>) nebo přímo do dalšího ročníku do Farmářské školy (<https://www.farmarskaskola.cz/>), která zahájila sezónu na jaře 2021 a představila tříletý dlouhodobý intenzivní praktický kurz doplněný pravidelnou teorií na farmách po celé ČR, ale i například v Německu.

Formální vzdělání pak lze získat rekvalifikačním kurzem, například v Táboře (<https://szestabor.cz/kurz-obecných-zemědělských-cinnosti>), nebo na jiné SZŠ která kurzy pořádá. Poté se již můžete registrovat jako zemědělský podnikatel.

Další oficiální informace lze načerpat například zde <http://www.agroporadenstvi.cz>, případně se můžete obrátit na akreditovaného poradce Ministerstva zemědělství (<http://eagri.cz/public/app/eagricis/Forms/Lists/RegistrPoradcu/RegistrPoradcuListPage.aspx>), případně si zaplatit nezávislého poradce více viz <http://www.pvagri.cz>.

Poradenství zdarma nabízí svým členům i některé ze stavovských organizací. Ekologicky hospodařící zemědělci se mohou obrátit na Svaz Pro-Bio (www.pro-bio.cz), které má pro své členy poradce v Regionálních centrech, obdobně má poradenství pro své členy také Asociace soukromých zemědělců (www.asz.cz).

Zůstane-li půda i nadále v zemědělském registru LPIS, lze na ni dále čerpat platby v rámci agroenvironmentálně - klimatických opatření <http://eagri.cz/public/web/mze/dotace/program-rozvoje-venkova-na-obdobi-2014/opatreni/m10-agroenvironmentalne-klimaticke/>. Ovšem upozorňujeme, že na zvážení, zda množství administrativy vyváží finanční přínos (z praxe nemá vůbec smysl u pozemků cca pod 1 ha). A také pozor – tyto platby mohou čerpat pouze zemědělské podnikatelé, nebo aktivní zemědělci. Pro bližší vysvětlení pojmů navštivte stránky na Státním zemědělském a intervenčním fondu SZIF. (https://www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fzpravy%2Fsaps%2Fz%2F1426842609198.pdf).

Nechcete začít hospodařit, ale dát vašemu vlastnictví hlubší smysl

K tomu je zapotřebí se koukat kolem sebe v místě, kde se nachází vaše pozemky. Zajímejte se, jak vypadá územní plán obce. Není vaše půda součástí plánovaného ÚSES (Územního systému ekologické stability)? Pokud ano, můžete získat vyšší finanční podporu pro realizaci přírodních prvků. Z dosavadních zkušeností lze očekávat i vyšší zainteresovanost obce apod. Více informací například k ÚSES najdete zde https://www.mzp.cz/cz/uzemni_system_ekologicke_stability. Na utváření krajinných prvků lze **čerpat finance z dotací OPŽP** (Operační program životní prostředí) <https://www.opzp.cz/o-programu/podporovane-oblasti/prioritni-osa-4/>. Jedná se o tzv. „velké evropské“ peníze, a tomu odpovídá také administrativní náročnost. Lze proto jen doporučit spojení s obcí, zkušenou neziskovou organizací, či dotačním poradcem. Další často využívaný dotační titul je Program péče o krajinu https://www.mzp.cz/cz/program_pece_o_krajinu.

V tomto případě se dá hovořit o skutečnosti, že se jedná o zdroj, na který si může troufnout i méně zkušený žadatel. Pomoc a radu většinou velmi vřele poskytnou regionální pracoviště AOPK <http://www.ochranaprirody.cz/regionalni-pracoviste/>.

Samozřejmě **i bez dotací lze smysluplně hospodařit**, např. zatravnit tomkou vonnou (velmi žádaná jako seno, které lze odprodávat). Pokud se rozhodnete vytvořit na svých pozemcích krajinný prvek, lze ponechat půdu i ladem, ovšem jen pokud to nebude v rozporu s jinými předpisy. Je třeba především respektovat § 3 zákona o rostlinolékařské péči, který vlastníku ukládá, aby zjišťoval a omezoval výskyt a šíření škodlivých organismů včetně plevelů tak, aby nevznikla škoda jiným osobám nebo nedošlo k poškození životního prostředí anebo k ohrožení zdraví lidí nebo zvířat. Vlastník sousedního pozemku (např. alergik) by se mohl bránit i podle § 1013 občanského zákoníku, neboť neudržovaný pozemek by mohl být zdrojem nežádoucích imisí. V případě utváření remízků je třeba obrátit se na příslušný obecní úřad s žádostí o územní souhlas, je-li pozemek větší než 300 m². V případě menší rozlohy žádné povolení nepotřebujete. U výsadeb nad 1000 m² je potom třeba územní rozhodnutí a změny musí navrhovat autorizovaná osoba. Další možností je propojení s pozemkovým (či jiným) spolkem v blízkosti (<https://csop.nap.cz/Prehled.aspx>), obrátit se můžete také na místní myslivecké sdružení (<https://www.cmmj.cz/Rozcestnik/Myslivecka-sdruzeni.aspx>). Nabídnout pozemek k smysluplnému využívání můžete také obci.

Co když je překážkou nepřístupnost pozemku

Může se stát, že v případě, že v katastru nebyly ještě provedeny již zmiňované KPÚ, nastává často situace, kdy chybí díky předešlým v dobách komunismu potlačovaným vlastnickým a užívatelským právům nejčastěji přístupová cesta a k vašim pozemkům se nelze dostat (dalším z faktorů jsou i nevhodné velikosti a tvary samotných parcel). V takové případě můžete zkusit oslovit zemědělce, který na pozemcích hospodář a pokusit se o směnu pozemků za jiné, dostupné (je-li vlastníkem takových pozemků). Můžete se pokusit i o dohodu s vlastníkem pozemků, přes které byste se potřebovali dostat (formou odprodeje části pozemku, věčným břemenem průjezdu atd.). Můžete se také obrátit na soud, který rozhodne v rámci institutu „nezbytné cesty“ (jedná se ale o zdoluhavé a finančně náročné řešení). Pozor – i nezbytná cesta je úplatná!

Leč ideálním nicméně zdoluhavým řešením je **realizace komplexních pozemkových úprav** v daném katastru. V rámci KPÚ je řešeno nejen zpřístupnění pozemků, ale také vyjasnění hranic a vlastnictví pozemků, vyčlenění prostoru pro tzv. společná zařízení (cesty, biocentra a biokoridory atd.). Dobře provedené KPÚ se mohou stát pro krajinu doslova požehnáním. Více k této problematice např. zde <https://www.spucr.cz/pozemkove-upravy/pozemkove-upravy-a-tvorba-krajiny>. Realizace KPÚ se řídí zákonem č.139/2002 Sb., o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech, který definuje také podmínky, za kterých mohou být KPÚ zahájeny. Komplexní pozemkovou úpravu musí pozemkový úřad zahájit vždy, pokud se pro to vysloví vlastníci pozemků nadpoloviční výměry zemědělské půdy řešeného katastrálního území. Pozemkové úpravy byly doposud ukončeny ve zhruba třetině katastrů ČR. Informace o tom, jestli KPÚ proběhly či probíhají i u vás najdete zde <https://eagri.cz/public/app/eagriapp/PU/Prehled/>.

Kdy je zapotřebí obrátit se na stát

Vždy v případě, kdy jsou **pozemky obhospodařovány bez právního důvodu**, tedy bez jakéhokoliv smluvního ujednání a vlastníci půdy nedostávají žádné pachtovné. V takové situaci je možné narovnat vztah, kdy zemědělec (pachtýř) a vlastník pozemku dodatečně uzavřou

smlouvu. Pachtovné lze žádat i tři roky zpět. Pokud se strany nedohodnou, pak je na místě žaloba na vyklizení pozemků, neboť dochází ze strany zemědělce k neoprávněnému obohacování. Pozor na situaci, kdy vypršela smlouva na dobu určitou (příp. smlouvu nelze dohledat). Vlastník musí zemědělce prokazatelně vyzvat k obnově/ukončení smluvního vztahu, jinak se automaticky o rok prodlužuje! Může nastat situace, kdy sice neexistuje písemná smlouva, ale vlastník si přesto bere od zemědělce pachtovné. Zde se jedná o smluvní vztah, přestože není ošetřen písemně. Veškerá vzájemná práva a povinnosti potom vyplývají z občanského zákoníku.

Samostatnou kapitolou jsou různé **nejasnosti ohledně vlastnictví pozemků**, typicky v případě dědiců v zahraničí, **nedořešených restitučních nároků** atd. Zde je třeba situaci řešit individuální právní cestou. V tuto chvíli běží desetiletá lhůta (končí 31. 12. 2023), během níž Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových (ÚZSVM) ve spolupráci s katastrálními úřady vyzývá vlastníky, kteří nejsou v katastru nemovitostí dostatečně identifikováni, aby se o své pozemky přihlásili. Pokud tak neučiní, uplynutím této lhůty přejde vlastnické právo k těmto pozemkům na stát (Českou republiku). Máte-li podezření, že jste vlastníky pozemku, je třeba si na příslušném katastrálním úřadě (<https://www.cuzk.cz/Urady/Katastralni-urady/Katastralni-urady.aspx>) vyžádat informace o pozemku, zjistit, zda existují nějaké nabývací listiny (ve sbírce listin nebo pozemkových knihách), hledat v pozůstalostech. Informace z katastru si může vyžádat kdokoliv na základě občanského průkazu, bez ohledu na vztah k dotčenému pozemku.

*Moderní využití koní
nepochybně patří i ke
způsobu ekologického
hospodaření na farmě
Lukava © Martin Matěj*

Zásady z pohledu Nadace Pro půdu

Nadace Pro půdu má velmi specifický téměř až holistický přístup k půdě, kterou vnímá jako velmi důležitou živou entitu, jenž by správně neměla být ani vlastněna či být součástí investic například do skupování komodit, jak je půda stále často ještě vnímána. Proto pro ekologické zemědělce, kteří jsou současně i nájemci a v případě uzavření dlouhodobé spolupráce na ní mají hospodařit, nabízí základní souhrn doporučené environmentální praxe. Současně nadaci samotné pak slouží tento dokument jako vodítko k hodnocení stavu svěřené půdy, jejích změn, jejího vývoje.

Půda jako živý organismus

Primárním narativem tohoto pojetí je skutečnost, že přítomnost a aktivita živých organismů v půdě je předpokladem její úrodnosti. Tyto organismy potřebují potravu: zbytky nadzemních částí rostlin, kořenové výměšky, odumírající části kořenové soustavy, statková hnojiva. Zemědělec nebo zahradník obhospodařující půdu se má starat o úrodnost půdy péčí o půdní organismy, zajišťováním jejich potravy. Organický zemědělec nehnojí rostliny, ale půdu, to znamená, že krmí půdní organismy, které vytvářejí humus a zprostředkovávají tak rostlinám živiny.

Humus

Humus je jedním ze základních ukazatelů úrodnosti půdy. Hospodaření na půdě má být takové, aby obsah humusu dlouhodobě neklesal, ale udržoval se na výchozí úrovni nebo stoupal na optimální úroveň. Je třeba ovšem pamatovat na to, že humus je dynamický faktor a neustále dochází k jeho odbourávání (mineralizace) a tvorbě (humifikace). Tyto procesy mají být dlouhodobě v rovnováze.

Úrodná půda s optimálním obsahem kvalitního humusu, s bohatou mikrobiální činností, s dobrou, drobtovitou strukturou, půda, která je tmavá díky přítomnosti humusu a voní díky přítomnosti aktinomycet a dalších organismů, je nejlepším předpokladem pro zdravý růst rostlin. Péče o tento stav půdy je tedy prvotním opatřením výživy i ochrany rostlin.

Přítomnost a aktivita půdních organismů a dostatečná tvorba humusu jsou důležitým předpokladem pro utváření a zachovávání drobtovité struktury půdy, která umožňuje poutání vody, přispívá k ochraně proti erozím (vodní i větrné) a zabraňuje utužení půdy; drobtovitá struktura půdy a vysoký obsah humusu jsou v neposlední řadě významné pro vsakování dešťové vody a hospodaření s vodou v krajině.

Celostní péče o půdu

Péče o půdu je součástí celkové péče o krajinu. Obhospodařovatel takovéto (nadační) půdy má chránit stávající krajinné prvky, jako jsou remízky, solitérní stromy, mokřady a tůňky, meze, případně zvážit jejich vytvoření či obnovení.

Jak vyplývá z výše uvedeného, zahrnuje péče o půdu tyto tři oblasti:

- 1) Tvorba humusu a podpora půdního života, péče o drobtovitou strukturu.
- 2) Odstranění utužení a prevence jeho vzniku, případně náprava a prevence dalších forem degradace půdy (zejm. vodní a větrné eroze).
- 3) Péče o zdraví krajiny.

Základní opatření

Třebaže se jedná o doporučená opatření pro dosažení cíle, aby byla i krajina zdravá, lze je ale na základě dlouholetých zkušeností ekologických i biodynamických zemědělců vřele doporučit a zahrnují:

Osevní postup pro zajištění co nejdelšího pokryv půdy během roku by měl být dostatečně široký a obsahovat dostatečné zastoupení bobovitých rostlin, v ideálním případě ve formě jetele či jetelotrávy. Současně má být takový, aby se jím předcházelo vzniku únavy půdy, to znamená, že je třeba dodržovat zásady střídání plodin s patřičnými odstupy některých plodin (např. luskovin nebo brukvovitých rostlin).

Důležitý je **výběr plodin**: vybírat druhy a odrůdy pěstovaných plodin s ohledem na konkrétní podmínky – např. žito se ve srovnání s triticales hodí spíše do lehčích půd (dobře koření, je pevné, stabilní); v suchých oblastech dávat přednost pěstování hrachoru nebo bobu před hrachem nebo vikví, atd.

Základem je samozřejmě promyšlené **střídání plodin**, které by mělo zahrnovat hluboce x mělce kořenicí rostliny; hluboce kořenicí plodiny a meziplodiny narušují utužené podorničí a prokypřují ho, vytvářejí drenáž procházející touto vrstvou.

Při bližším zaměření na **meziplodiny**: pěstování meziplodin má příznivý vliv na strukturu půdy a rozvoj mikrobiální aktivity, ať už zakrytím půdy, nebo vytvářením potravy pro půdní organismy ve formě kořenových výměšků, odumírajících kořenů a nadzemních částí rostlin; současně chrání půdu před výskytem doprovodných rostlin (plevelů) a před erozí, doporučuje se zvážit přímého setí do meziplodiny.

V dnešní době se opět dostává do popředí debat i otázka **zpracování půdy**: zásadní je provádět zpracování půdy ve vhodném vlhkostním stavu, jinak se půda ničí; rotační nářadí s aktivním pohonem (rotavátory) ničí půdní strukturu a ke zpracování půdy není vhodné; přednost by měly mít lehčí traktory – ani dvojmontáže nezabrání utužení půdy těžkým traktorem; použití techniky ke zpracování půdy je vždy potřeba zvážit, a to s ohledem na aktuální stav pozemku (není možné dlouhodobě plánovat, jednat šablonovitě, ale je potřeba sledovat půdu, vývoj počasí a podle toho jednat).

Co prokazatelně indikují mnohé tuzemské půdy je potřeba **odstranění utužení**: k odstranění stávajícího utužení je potřeba vést půdu k drobtovité struktuře, dále je vhodné používat biologické metody, tzn. pěstování hluboce kořenících rostlin, případně kombinaci mechanického a biologického postupu, tedy podrývání s následným pěstováním vhodné mezplodiny; samotné podrývání není řešením.

Nesmíme zapomínat na stále přítomné projevy vodní a větrné eroze, které si žádají **protierozní opatření**: péče o strukturu půdy, pěstování více druhů plodin na velkých pozemcích, zatravnování údolnic, rozdělení svahu vegetačními pásy, obdělávání půdy po vrstevnici atd.

Průběžné sledování stavu půdy

Nestačí pouze praktikovat zásady dobré praxe, ale současně provádět průběžné zjišťování stavu půdy doporučujeme:

průběžně věnovat pozornost senzorickému (smyslovému) posuzování půdy: rozemnout půdu, podívat se na drobtovitost struktury, barvu, přítomnost hrud, přivonět;

provádět rýčovou zkoušku, při níž si zemědělec ověřuje strukturu půdy, prokořenění (směřují kořínky přímo dolů, nebo jsou nuceny uhýbat, krouží se, co je známka utužení), přítomnost žížal, přítomnost utužení atd.; provádí-li se každoročně na stejné lokalitě, umožňuje poznávat biografii půdy;

vykopat půdní sondu: umožní poznat půdu do větší hloubky než rýčová zkouška; vhodné jako „vstupní prohlídka“;

sledovat růst rostlin, jejich barvu, poruchy apod. (půdoznalec F. Sekera: „Rostlina mluví!“), výskyt louží na poli po dešti a podmáčených míst (signalizace utužení) atd.;

sledovat charakter porostu – je vyrovnaný, nebo jsou v něm rozdíly v barvě, ve výšce – může se jednat o podmáčené místo atd.;

sledovat výskyt doprovodných rostlin (plevelů) – např. pcháč oset upozorňuje na utužení;

sledovat výskyt škůdců – např. listopas čárkovaný se v porostech jetele (hrachu, bobu, vikve, vojtěšky a dalších) projevuje zoubkovaným okusem okrajů lístků, velkým problémem je to, že jeho larvy se živí hlízkami na kořincích plodin;

v neposlední řadě zajistit laboratorní zjištění **obsahu humusu v půdě**.

Pamatujme na péči o krajinu

Důležitým faktem, který musí být zmíněn je i potřeba věnovat pozornost **krajinným prvkům** stávajícím a tvořit nové s ohledem na konkrétní podmínky krajiny – jsou to např. meze, terasy, travnaté údolnice, skupiny dřevin, stromořadí a solitérní dřeviny, mokřady a příkopy. Tato nutnost věnovat pozornost i biodiverzitě ve všech kulturách (orná půda, travní porosty, sady, vinice) se může zdát s ohledem na aktuálnost stavu půdy v ČR mírně opomíjená (snad tedy kromě snady směřovat do této oblasti v poslední době opětovně notné dotační tituly i neveřejné zdroje). Věnovat se např. včasnému zajištění časového a prostorového odstupu sečení travních porostů;

rozmetávat na travní porosty smetky z ploch po spotřebování uskladněného sena z druhově bohatých luk; využívat tzv. funkční biodiverzitu (pěstování vhodných rostlin, které jsou útočištěm pro predátory škůdců zeleniny, obilí atd.). K tomu všemu náleží i nutnost pečovat o biodiverzitu i mimo obhospodařované pozemky – zídky, terasy, zemědělské areály, snažit se upřednostňovat místní a staré druhy a odrůdy pěstovaných plodin – i s ohledem na měnící se klima.

Společná výsadba 40 lip malolistých u vznikajícího vzdělávacího Centra Konipas @ Kamila Kolaříková

Fenomén městského zemědělství

Magistrát hlavního města Prahy, některé pražské městské části, Příbor, Tábor a další převážně vlastníci z řad měst a obcí se vydali cestou obnovy městského zemědělství. Jedná se o příležitost uplatnit všechno to, co bylo výše jmenované v rámci šetrné správy půdy i z pohledu jejího vlastníka/správce. Počáteční snaha například nastavit pravidla vedoucí k ekologickému zemědělství ukazují, že bude zapotřebí ještě hodně pěstebních sezón, než bude příležitost svědomitě vyhodnotit tuto mnohdy nadšenou dobrovolnou aktivitu i třeba úředníků. Co nelze upřít, že zvláště pro začínající zemědělce může být příležitost pečovat o městskou/obecní půdu často jedinou cestou, jak začít svoje smysluplné uplatnění v zemědělství s ohledem nejen na rostoucí ceny půdy, ale i její aktuální velmi omezenou dostupnost na běžném trhu.

Jedna drobná etapa z městského zemědělství v Praze

Na příkladu pokusně ekologicky obhospodařovaného Pole U Sv. Prokopa v Jinonicích v letech 2019 - 2020 si lze demonstrovat, že orná půda, na které je uskutečňován postupný přechod z konvenčního na extenzivní způsob hospodaření, je při vhodných opatřeních poměrně rychle kolonizována a využívána například denními motýly i žížalami. Velkou výhodou pro denní motýly i další opylovače je vysoká rozrůzněnost zdrojů nektarů i struktury prostředí na extenzivně obhospodařovaném poli. Pokud se pole nechá při přechodu z konvenčního na extenzivnější způsob hospodaření alespoň částečně svému osudu, dostane navíc šanci k životu mnoho rostlin bohatých na nektar a pyl, které byly dlouhodobě (z pochopitelných důvodů) potlačovány herbicidy.

Jak správkyně pole zjistily, extenzivní obhospodařování půdy se začíná projevovat v nárůstu počtu jedinců a jejich přítomnost tzv. „na každém kroku“. Při kolonizaci orné půdy žížalami obecně spíše záleží na tom, jaké aktivity tam dělá člověk. Samovolné osidlování samozřejmě funguje, ale jen velmi pomalu. Zásadní vliv má přenos (pasivní transport) jak jedinců, tak jejich kokonů např. s kompostem, hlínou, s balem stromů, na botách, na mechanizaci apod. Pak už záleží pouze na podmínkách, které pole žížalám nabízí – pokud je to pro ně příhodné prostředí, tak se úspěšně množí. Pokud tam pro příhodné podmínky nejsou, nemusí dosáhnout ani dospělosti a umírají, nebo se přesunou jinde. Pokud je na poli dostatek organického materiálu a vegetace pokrývající půdu, vyloučí se pojezdy těžkou technikou a zcela se eliminují aplikace insekticidů, bude orná půda i za relativně krátkou dobu osídlena minimálně pionýrskými druhy žížal, a to především jejich juvenilními stádii. Je to ale dobré znamení, že žížalám takovéto podmínky prostředí vyhovují.

V okolí pole se dříve běžně pásly krávy, stráně Prokopského údolí byly spásány ovci. Na zdejších polích prý byli hojní i sysli, tradičně se zde pěstovaly např. jahody. V průběhu projektu se objevily některé faktory, které do jisté míry mohou omezovat možnost ekonomické udržitelnosti pěstování zeleniny a bylin na poli. Jedná se hlavně o kontinuální tlak divoké zvěře na pěstované plodiny a dále o nerespektování zásad pohybu lidí v zemědělské krajině. Možným řešením by bylo pevné a trvalé oplocení pozemku. Zde ovšem vzniká rozpor s právem občanů na volný přístup do krajiny, obzvlášť, pokud se jedná o pozemek ve vlastnictví Hl. m. Prahy.

Příklad úspěšné spolupráce základních škol s hospodařením na Poli U Sv. Prokopa @ Lada Jakubíková

Závěr

Už víte nebo jste si lehce připomenuli, co se děje v půdě (a mnohdy i na vámi vlastněné půdě)? Již od školních let se dozvídáme, že je půda největší přírodní bohatství, které máme. Tvořila se miliony let přírodními procesy - zvětráváním hornin, působením klimatu, rostlin a drobných organismů v půdě. Obnova centimetru ztracené ornice trvá stovky let. Opakujeme si, že bez zdravé půdní struktury ztrácí živiny a nefunguje ani doplňování zásob podzemní vody, která nám začíná chybět.

Proto chceme i touto do jisté míry edukativní formou ukázat nejen zemědělcům a vlastníkům, jaký je v půdě život a proč je zapotřebí vnímat přístup k půdě jako nedílnou součást našeho běžného fungování. Možná sice často nevidíme, co se skutečně děje pod povrchem a jak odrůstáme dětskému věku, přicházíme o dětskou fascinaci přírodních dějů, které se neustále dějí kolem nás. Již nás nezasáhne uvědomění si velkého významu žízá pro zúrodnění půdy můžeme vidět pouhým okem. Fascinoval i Charlese Darwina. Tělem žížaly projde za 24 hodin tolik zeminy, kolik sama váží, zpracované do hrudek, které jsou základem zdravé půdní struktury. V půdě ale žije a pracuje mnohem početnější „neviditelný tým“ neuvěřitelně různorodých organismů jako jsou hlístice, želvušky, vířníci. Jejich názvy, tvary a schopnosti předčí naši nejbujnější fantazii. Souhrnně je nazýváme edafon.

Věříme, že se z vás ale díky našemu cyklu „Land for farming, Soil for Life“ stane tým fandíme půdě. Pokud jste doposud nevěnovali pozornost půdě, budete nyní více vnímat rozdíly ve vlastnostech a úrodnosti půdy určují především přírodní podmínky – nadmořská výška, podnebí, podloží, terén. Nepřekvapí vás, že i chudé podhorské půdy můžeme šetrným hospodařením udržet v dobré kondici. Naopak i ty nejúrodnější půdy dokážeme znehodnotit tak, že fungují pouze jako „držák“ na zemědělské plodiny. Nejsou schopny zadržovat vodu a bez vysokých dávek umělých hnojiv nedosahují zemědělci očekávané výnosy.

Tak vzhůru na pole. Zemědělec, který nešetrně hospodaří, pěstuje jednu plodinu na velkých lánech nebo je nechá holé a vystavuje je tak riziku vodní a větrné eroze, nedostatečně střídá plodiny, likviduje půdní organismy používáním umělých hnojiv a pesticidů, vaši půdu znehodnocuje. Na některé v kompendiu zmiňované praktiky potřebujete odborné nebo laboratorní posouzení, ale hodně si můžete v terénu ověřit sami. Například to, že se z pole po každém větším dešti splavuje hlína. Jednoduchý návod nabízíme níže. Na základě vlastních zjištění se pak můžete obrátit na odborné instituce nebo orgány státní správy. Fandíme vám a držíme palce i půdě, ať se přístup k ní v České republice zlepšuje.